

ise, "O hem birdir, hem üçtür" tarzındaki akıl almaz çelişkiyi inançlarına temel yapmışlardır. Her iki dinin mensupları da aslında tevhid ehli oldukları halde **tenzih*** ehli olamamışlardır. Kur'an-ı Kerim, Allah'ı bir bilmenin bu bakımdan yeterli olmadığını göstermek için onun eşi ve benzeri olmadığını, birliğinin her yönüyle kutsal zâtına mahsus bir birlik olduğunu ortaya koymuş, Allah'ın birliği inancına, Allah'ın eşsiz yüceliği demek olan tenzih ilkesini de eklemiştir.

A'lâ süresinin ilk âyetleri, birinci âyetteki tesbih ve tenzih emrinin gerekçesi gibidir: "O rab ki yaratan, düzene koyan, her şeyi inceden inceye takdir eden, yol gösteren, otağı meydana çıkarana, sonra da onu çerçöp edip sel kusmuğuna çevirendir" meâlindeki âyetler (2-5), Allah'ın yüceliğini ve kudretini dile getirir.

Beşinci âyette, "çerçöp ve sel kusmuğu" mânasına gelen ve esas itibarıyla "kara kuru yakacak şeyler" demek olan "gusâen ehvâ" (عُثَا، أَحْوَى) kelimeleri geçmektedir. Bu âyet, âdeta maden kömürü yataklarına işaret ediyor gibidir. Zira kömür yataklarının, daha önceki jeolojik devirlerde yaşamış olan dev otlarla ormanların jeolojik değişikliğe uğradıktan sonra yer altında basınç ve ısı etkisiyle kömüre dönüşmüş olduğu bilinmektedir. Cansız madde olan taş ve topraktan yemyeşil otların ve otlakların çıkması nasıl Allah'ın kudretine delâlet eden bir olaysa, otların ve ormanların da zamanla taş kömürüne dönüşmesi öylece O'nun kudretini gösteren bir olaydır.

Bu âyetin daha sonraki âyetlerle olan ilgisi dikkate alınınca, her yönüyle yüce yaratıcının kudretini dile getiren bu yeryüzünde, çevresinde olup bitenlerden habersiz ot gibi, ağaç gibi yaşayanların öldükten sonra sadece yakılmaya yarayan taş kömürüne benzeyecekleri ima ediliyor gibidir. Ayrıca bu âyet, onların kendi hayatları gibi çok önem verdikleri ve her şeyden üstün tuttıkları dünyalarının da hiçbir önemi bulunmadığını ihtar etmektedir. Çünkü dünya hayatı ebedî kurtuluşa basamak olursa bir anlam ve değer ifade eder.

Sürenin, "Biz sana Kur'an'ı öğreteceğiz, sen de artık hiç unutmayacaksın" meâlindeki altıncı âyetinde Hz. Peygamber'in unutmaktan korunmuş olduğunun bildirilmesi de Allah'ın yüce kudretine delil gösterilmekte, Peygamber'in şahsında gerçekleşen bu ilâhî mucize-

nin sırrı, Kur'an'ı okuma ve ezberleme kolaylığı tarzında ümmetin hâfizlarında sürekli olarak tecelli etmektedir.

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in A'lâ süresini çok sevdiği, vitir, bayram ve cuma namazlarında ve hatta son olarak kıldırıldığı akşam namazının ilk rekâtında onu okuduğu zikredilmektedir. Öte yandan, daha önce Vâkıa süresindeki "Fe sebbih bi'smi rabbike'l-azîm" (56/96) âyeti nâzil olunca rûkûda "sübhâne rabbiye'l-azîm" denmesini öğütlediği gibi, bu sûre de "Sebbih isme rabbike'l-a'lâ" âyetiyle başladığı için secdede "sübhâne rabbiyel-a'lâ" denmesini emrettiği bildirilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, I, 96; III, 406; IV, 155, 271; V, 123; Buhârî, "Ezân", 63, "Tefsîr", 87/1; Müslim, "Şalât", 179, "Cum'a", 62; Taberî, *Tefsîr*, XXX, 96-101; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII, 399-405; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 73; a.mlf., *Tenâsüku'd-dürer ft tenâsübi's-süver* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1406/1986, s. 135-136; Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî*, IX, 346-355; Elmâlılı, *Hak Dini*, VIII, 5734-5769; Muhammed Mahmûd es-Savvâf, *Fâtihatü'l-Kur'ân ve cüz'ü 'Amme*, Cidde 1406/1985, s. 247-263; "Alâ Süresi", *İTA*, I, 259-261; Honigmann, "Sebbih", *İA*, X, 289.

EMİN IŞIK

ALÂ b. UKBE

(العلاء بن عتبة)

Hz. Peygamber'in kâtibi.

Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Alâ b. Ukbe, Hz. Peygamber tarafından Abdullah b. Erkam (bazı kaynaklara göre Erkam veya Zeyd b. Erkam) ile birlikte bugün noterlerce yerine getirilen bazı işleri yürütmekle görevlendirilmişti. Bu iki sahâbî çeşitli kabileleri ve ashâbın evlerini dolaşarak borç, mukavele vb. muameleleri yazıyla tesbit ederlerdi. Alâ b. Ukbe ayrıca Hz. Peygamber'in bazı şahıslara ve kabilelere vermiş olduğu **iktâ***ların belgelerini de yazmış olup bu belgelerden biri şöyledir:

"Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu, Peygamber Muhammed'in Cüheyne'den Benî Şemah'a verdiği (iktân belgesi)dir: 'Onlara, Sufeyne'den sınırını çizdikleri ve ettikleri yerleri vermiştir. Kim onlara karşı hak iddia ederse ona hak yoktur. Onların hakkı hak'tır'. Alâ b. Ukbe yazdı ve şahit oldu" (İbn Sa'd, I, 271; İbn Kesîr, IV, 9; Muhammed Hamîdullah, s. 184).

Vefat tarihi belli olmamakla birlikte, Hz. Ebû Bekir devrinde Necran **âmîl***lığı görevini sürdüren Amr b. Hazm'in maiyetinde kâtiplik yaptığı bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, I, 271; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VI, 179; İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, IV, 161; Ceşyârî, *Kitâbü'l-Vüzerâ ve'l-küttâb*, Kahire 1401/1980, s. 12; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 9; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 498; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye*, I, 275; Muhammed Hamîdullah, *el-Veşâ' iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1965, s. 184; M. Mustafa el-A'zamî, *Küttâbü'n-nebî*, Riyad 1401/1981, s. 95.

VECDİ AKYÜZ

ALÂ b. VEHB

(العلاء بن وهب)

el-Alâ' b. Vebh b. Muhammed el-Kureşî el-Âmirî (ö. 35/655-56)

Hz. Osman devrinde valilik yapan bir sahâbî.

Kureş kabilesinin Âmir b. Lüey koluna mensuptur. Mekke'nin fethinden sonra müslüman oldu ve Hz. Ömer zamanında Sâsânîler ile yapılan Kâdisiyye Savaşı'na katıldı. Hz. Osman döneminde bir ara Kûfe valiliği yapan Sa'd b. Ebû Vakkâs, onu vilâyet sınırları içinde kalan Mâh ve Hemedan yöresinin idaresine memur etti. Bölge halkının çıkardığı bir isyanı bastırarak onları itaat altına aldı. İyi bir idareci olduğu anlaşılınca Hz. Osman tarafından el-Cezîre valiliğine tayin edildi. Yaklaşık 32 (652-53) yılına kadar bu görevde kaldı. Bir süre de Rakka'da idarecilik yaptıktan sonra burada vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

Zübeyrî, *Nesebü Kureyş* (nşr. E. Lévi — Provençal), Kahire 1982, s. 435; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (trc. Mustafa Fayda), Ankara 1987, s. 444; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 78; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 498-499; Zirikî, *el-A'lâm*, V, 46.

AHMET ÖNKAL

ALÂ YEDEY ADL

(على يدى عدل)

Hadis ilminde **cerh***in üçüncü derecesindeki bir râvi hakkında kullanılan tenkit ifadesi.

Bu tabir bir Arap darbimeselinden alınmıştır. Rivayete göre Arap meliklerinden Tübbâ', öldürtmek istediği kim-seleri muhafızı Adl b. Cez'e teslim eder-

miş. Başlangıçta, "Adl'in eline düşen kimsenin hayatından ümit kesmek gerekir" mânasında kullanılan bu tabir, daha sonra hayatından ümit kesilen herkes için söylenegelmıştır. Hakkında bu tabir kullanılan râvinin rivayet ettiği hiçbir hadise güvenilirmez; hatta bu hadislerin başka yollarla rivayet edilmiş olup olmadığını tesbit (i'tibar*) için bile yazılması uygun görülmez.

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Sâvî), s. 70; *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 550; İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu fuhûmi ehli'l-eşer* (nşr. Ali Hasan), Kahire 1975, s. 711; Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, Kahire 1388/1968, I, 349; Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmîl* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1388/1968, s. 127.

ABDULLAH AYDINLI

ALÂ b. ZİYÂD

(العامر بن زياد)

Ebû Nasr el-Alâ' b. Ziyâd
b. Matar el-Adevî
(ö. 94/712-13)

Basralı zâhid tâbiî.

Adî b. Abdümenât oğullarına mensuptur. Çocukluğu ve yetişme tarzı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ebû Hüreyre, İmrân b. Husayn, İyâz b. Himâr gibi sahâbilerden ve Mutarrif b. Şihhîr, Hasan-ı Basrî ve kendi babası Ziyâd b. Matar gibi tâbiîlerden hadis rivayet etmiş; Katâde, Matar el-Verrâk, Cerîr b. Hâzîm gibi muhaddislerle de hadis okutmuştur. Doğrudan Hz. Peygamber'den ve Muâz b. Cebel, Ebû Zer el-Gıfârî, Ubâde b. Sâmîr gibi sahâbilerden mürsel* olarak rivayetleri vardır. En belirgin özelliği, devamlı surette ibadetle meşgul olması ve Allah korkusundan dolayı ağlamasıdır. Talebesi meşhur muhaddis ve müfessir Katâde'nin söylediğine göre çok ağladığı için gözlerine perde inmiştir. Babası Ziyâd da aynı sebeple gözlerini kaybetmişti. Hatta yorgunluktan ayakta duramayacak hale gelinceye kadar namaz kılması ve kendini perişan edercesine oruç tutması üzerine yakın dostu Hasan-ı Basrî müdahalede bulunmuş ve "Allah bu kadarını sana emretmemiştir" diyerek onu ikaz etmiştir. Önceleri zengin olan Alâ sonradan bütün servetini fakirlere dağıtmış, kölelerini âzat etmiş, nihayet günde bir pide ile yetinerek kendisini tamamen ibadete vermişti. Enes b. Mâlik ve Hasan-ı Basrî, nefesine zulüm derecesine varan bu

şarırlığın sebebini sorunca, "Belki Allah Teâlâ bana merhamet eder düşüncesiy-le yapıyorum" şeklinde cevap vermiştir.

Buhârî, Alâ b. Ziyâd'ın bir sözünü *el-Câmi'u's-şâhih*'ine almıştır. Buna göre Alâ, halka cehennem azabının korkunç bir şey olduğunu anlattığı bir sırada orada bulunanlardan birinin, "Halkı niçin ümitsizliğe düşürüyorsun?" tarzındaki itirazına karşı şu cevabı vermiştir: "Allah Teâlâ, 'Ey kendilerine haksızlık eden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin!' (ez-Zümer 39/53) ve 'Haddi aşanlar, cehennemlik olanlardır' (el-Gâfir 40/43) buyururken ben insanları ümitsizliğe nasıl sevkedebilirim? Fakat sizler kötü amellerinizi rağmen yine de cennetle müjdelenmeyi arzu ediyorsunuz. Ne var ki Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i, kendine itaat edenleri cennetle müjdelemek, karşı gelenleri de cehennemle korkutmak üzere göndermiştir" (Buhârî, "Tefsîr", 40/1). Alâ'ya göre bir müslümana kâfir demekle onu öldürmek arasında bir fark yoktur. Meşhur sözlerinden biri şöyledir: "Herkes kendini, ölmek üzereymiş de rabbinden günahlarını bağışlamasını istemiş, o da affetmiş diye hayal etmeli, daha sonra da ibadet ve taat ile meşgul olmalıdır."

İbn Hibbân'ın *sika** olarak değerlendirildiği Alâ, aynı zamanda Basra'nın ileri gelen *kâri**lerinden biriydi. Rivayetleri İbn Mâce'nin *Sünen*'inde yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Buhârî, "Tefsîr", 40/1; a.m.f., *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 507; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 217-218; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Zekkâr), I, 482; *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 355; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 242-249; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 202-206; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 181-182.

M. YAŞAR KANDEMİR

ALACA CAMİİ

Yugoslavya'da

Ceotina nehrinin Drina'ya kavuştuğu
noktada bulunan Foça şehrinde
XVI. yüzyıla ait
bir Osmanlı camii.

Ceotina'nın (Çehotina) sağ sahilinde inşa edilen caminin bânisi Hasan Nâzır Ağa'dır. Evliya Çelebi, mimarının Mimar Sinan'ın başhalifelerinden Ramazan Ağa olduğunu yazmakta ise de Mimar Sinan'ın bu isimde bir *halife**si tanınmaktadır. Cami, üç satırlık inşa kitâbesine göre 957 (1550) yılında yapılmıştır.

13.55×13.65 m. ebadında ve tek kubbeli olup son cemaat yeri üç kubbe ile örtülüdür. Minaresi, sağında yer alır ve biraz yüksekçedir. 1908'e kadar son cemaat yerinin önünde ahşap bir saçağın bulunduğu bilinmektedir. Kubbe, uçları bademli tromplara oturmakta ve kubbe kasmağında sekiz, duvarlarda on yedi pencere bulunmaktadır. Minber, mihrap ve sağ tarafta yer alan dört mermer direk üzerindeki müezzin mahfili mermer işçiliğinin zarif birer örneğidir. Orta büyüklükte bir yapı olmasına rağmen son cemaat duvarı üzerinde ve içerde bulunan ince kalem işleriyle ünlüdür. Caminin asıl şöhretini meydana getiren bu rûmî ve hatâyî kalem işleri, 1908'de Avusturyalılar tarafından tamir edilirken bozulmuş olmalarına rağmen hususiyetlerini muhafaza etmektedirler. Bu nakışlar son cemaat duvarını tamamen kaplamakta, cümle kapısının söve, kemer, kemer aynası ve üçgenleri ile mahfil kemerleri, pencere kemer ve aynaları, mihrap ve duvarlarda bol miktarda bulunmaktadır. Son cemaat duvarında Evliya Çelebi'nin 1074 (1663-64) tarihli iki satır hâtıra yazısı ve "müezzin Evliya" imzası hâlâ durmaktadır.

Avlunun ortasında, kaidesi helezonik yivli ve etrafı rûmîlerle süslü, üstü açık

Alaca Camii - Foça / Yugoslavya

